

Melina Lučić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

ARHIV I NEVLADINE NEPROFITNE ORGANIZACIJE: NADZOR NAD UDRUGAMA I AKVIZICIJSKA POLITIKA

UDK 930.25:061.2(497.5)

Pregledni rad

U članku se tematiziraju udruge u Republici Hrvatskoj, njihova društvena uloga, tipologija i broj te osobito odnos arhiva prema njima. Propituju se mogući kriteriji vrjednovanja udruga, akvizicijska politika i razdioba nadležnosti arhiva te se naglašuje potreba promjene pristupa udrugama, od naredbodavnoga i paternalističkoga prema partnerskomu.

Ključne riječi: udruge, privatno arhivsko gradivo, vrednovanje udruga, kategorizacija udruga, akvizicijska politika arhiva

1. Uvod (ili: je li sve u redu?)

Jedan je od poticaja ovomu radu pomalo intrigantna činjenica. Kad su se, naime, 2000. godine prikupljali podatci o imateljima i stvarateljima privatnoga arhivskoga gradiva na područjima ovlasti državnih arhiva radi njihova upisa u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskoga gradiva te sa svrhom proglašavanja takva gradiva kulturnim dobrom, gotovo ni jedan područni državni arhiv nije na svom području prepoznao moguću trajnu vrijednost u gradivu iti jedne neprofitne nevladine organizacije, pa ni političke stranke.

Ostave li se stranke po strani, priču valja otvoriti podatkom da je u Republici Hrvatskoj danas registrirano više od 17 000 udruga. I onim da se danas u arhivima čuva 577 fondova društava i udruga, od kojih je danas živih, djelujućih dvadesetak. Sraz tih dvaju brojeva odveć je upadljiv da bi sve moglo biti u redu. Prema ovom mišljenju, mnogošto je raspravno i problematično.

Članak će se stoga kretati od uvoda u problematiku i svojevrzne dijagnostike stanja, potkrijepljene primjerima, do iznošenja mnogih dvojba i ponekoga prijedloga kako bi, možda, u budućnosti trebalo postupati.

Budući da je riječ (uvjetno rečeno) o novom prostoru stvaratelja, o kojem arhivi dosad nisu odveć skrbili, u uvodu izlaganja koja riječ više općenito o udrugama i njihovoj društvenoj ulozi.

2. Pojmovi i značenja

Uvod u problematiku prije svega bi trebao donijeti nekoliko pojmovnih određenja u širem skupu kategorija s kojima je susret svagdašnji neminovan, a za definiranje kojih se nije

uvijek tako jednostavno odlučiti. U toj su skupini pojmovi poput civilnoga društva, neprofitnih organizacija te udruga.

Civilno društvo, znano i kao takozvani treći sektor, spektar je subjekata među kojima su, osim nevladinih neprofitnih organizacija, političke stranke, sindikati, različite interesne skupine i građanske inicijative, vjerske zajednice te humanitarne organizacije. Riječ je o prostoru samorealizacije građana, koji u njemu dragovoljno, kroz različite vidove udruživanja, identificiraju raznolike potrebe i moguće načine njihova zadovoljenja.¹

Neprofitne organizacije bitni su čimbenici političkih i društvenih zbivanja. One poduzimaju različite akcije u javnosti, nastoje promicati svoja stajališta i interese, blokirati ili potaknuti donošenje odluka, ukratko, trebale bi biti snažan korektiv službene politike. U zakonskim tekstovima Republike Hrvatske nema eksplicitne pravne definicije pojma neprofitne organizacije. U užem smislu riječi, pojam neprofitne organizacije isključuje političke stranke, sindikate, vjerske zajednice i udruge poslodavaca, a često se javlja i u sinonimičnoj sintagmi nevladina organizacija, odnosno udruga (prema engleskomu nongovernmental organization, NGO). Neprofitnost razumijeva zabranu ostvarivanja prihoda radi stjecanja dobiti za članove i druge fizičke ili pravne osobe. Svaki se prihod, dakle, mora utrošiti isključivo za obavljanje i unapređenje djelatnosti kojom se ostvaruju ciljevi utvrđeni statutom organizacije.²

Udruga je, pak, svaki oblik slobodnoga i dobrovoljnoga udruživanja više fizičkih ili pravnih osoba koje se podvrgavaju pravilima koja uređuju ustroj i djelovanje tog oblika udruživanja kako bi zaštitili svoje probitke, ili se zauzimaju za zaštitu ljudskih prava i sloboda (danas posebno i žena, manjinskih skupina, osoba s invaliditetom te društveno isključenih), za uvjerenja i ciljeve koji mogu biti ekološki, humanitarni, kulturni, nacionalni, pronatalitetni, prosvjetni, socijalni, strukovni, športski, tehnički, zdravstveni ili dr.³

U pravnom sustavu Republike Hrvatske udruga je pravna osoba. U razdoblju do početka 1980-ih, kad su sve građanske inicijative izazivale posebnu pozornost, poslovi registracije udruga obavljali su se u Sekretarijatu unutarnjih poslova. Godine 1982. donesen je Zakon koji je nešto drugačije regulirao status i registraciju ondašnjih društvenih organizacija.⁴ Popis se i dalje vodio u policiji, ali se registracija obavljala u Sekretarijatu za opću upravu. Danas se udruge upisuju u Registar udruga Republike Hrvatske pri nadležnom tijelu državne uprave, prema sjedištu udruge u jedinicama lokalne samouprave. Hrvatski pravni poredak dopušta i djelovanje potpuno neformalnih udruga, npr. različitih oblika adhoc građanskih inicijativa za koje nije potreban nikakav formalni postupak osnivanja i uređenje unutarnjih odnosa. Hoće li se udruga registrirati i time steći svojstvo pravne osobe, ovisi o volji osnivača. Registrirana udruga, koja registracijom dobiva status pravne osobe, stječe određena prava koja neregistrirane udruge nemaju: u pravnom prometu odgovara za obveze koje je preuzela samo svojom imovinom, a ne i imovinom svojih osnivača, ima pravo natjecanja za financiranje svojih projekata iz sredstava državnoga proračuna ili proračuna jedinica lokalne samouprave te uživanja eventualnih poreznih olakšica.

Od 1998. u Hrvatskoj postoji Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske, kojemu je osnovna zadaća uspostava povjerenja te suradnja Vlade RH i udruga kao preduvjet modernizacije i razvitka civilnoga društva u Hrvatskoj. Ured prati i predlaže poboljšanja postojećih zakonskih okvira djelovanja udruga u Hrvatskoj. Prati udruge koje ostvaruju pravo

---

¹ O civilnom društvu i pojmu neprofitne organizacije vidi: Marija Ovsenik, Milan Ambrož, *Neprofitni autopoetični sustavi*, Zagreb 1999.

² Zakon o udrugama, Narodne novine (dalje: NN), 88/2001, članak 5., stavak 4.

³ Isto, članak 2., stavak 1.

⁴ Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana, NN 7/1982.

na potporu iz sredstava državnoga proračuna i nadzor nad namjenskom uporabom sredstava koja su im dodijeljena.⁵

Zakonski okviri djelovanja trećega sektora u Hrvatskoj jesu Zakon o udrugama, Zakon o zakladama i fondacijama, Zakon o humanitarnoj pomoći, Zakon o ustanovama, Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi, Zakon o igrama na sreću kao i odnosni porezni zakoni.⁶

3. Tipologija, prostori i brojke

Od ukupnoga broja registriranih udruga u Hrvatskoj (17 065), samo 10% njih djeluje na nacionalnoj razini (ili tomu teži), a ostalih 90% registrirano je i djeluje na razini županija, gradova i općina.⁷ Što se tiče prostorne rasprostranjenosti, najveći je broj udruga iz Zagreba i Zagrebačke županije (3193, odnosno 19%). Na području Primorsko-goranske županije prijavljeno je 1466 udruga (9%), u Osječko-baranjskoj 1411 (8%), a u Splitsko-dalmatinskoj županiji 1368 (8%).⁸

Može se pretpostaviti da je u ukupnom broju udruga sadržan i broj onih koje su se već ugasile, a u Registru su udruga stoga što zakon ne propisuje brisanje iz Registra. Također se može pretpostaviti da ima i virtualnih udruga, registriranih samo zbog stjecanja dobiti, iako donatori mogu provjeravati radi li udruga ili ne, jesu li poslani izvještaji istiniti ili lažni. Trenutačno je na [www.stranicama Ureda za udruge Vlade RH](http://www.stranicama.Ureda_za_udruge_Vlade_RH) dostupno više od 20 natječaja domaćih i stranih donatora, uz Vladu RH.⁹

Najveći broj udruga bavi se športom, slijede tehničke udruge i one koje se bave kulturnim amaterizmom, socijalnom skrbi i dr. Nešto je manje udruga koje se bave humanitarnim pitanjima ili okupljanjem djece i mladeži te udruga proizašlih iz Domovinskoga rata. Preostale su malobrojne, pa se ne iskazuju zasebno.

Uvidom u abecedni popis Imenika udruga¹⁰ otvara se paleta brojnih građanskih inicijativa.

Gotovo je nemoguće pobrojati sve strukovne udruge (farmaceutski tehničari, filmski snimatelji, fizioterapeuti, srednjoškolski ravnatelji, kontrolori letenja, kino-prikazivači, profesori francuskoga jezika, socijalni radnici, medicinske sestre, medicinske sestre primalje, pravnice, brojni drugi). Udruge se osnivaju i po užim segmentima struke, pa tako primjerice unutar Hrvatskoga liječničkoga zbora postoje udruge ortopeda i traumatologa, anatoma, histologa i embriologa, a uz Hrvatsko novinarsko društvo postoje i strukovni zborovi automobilskih, športskih i drugih novinarskih podstruka).

Ima udruga koje su kombinacija struke i hobija (ovdje prednjače liječnici koji se okupljaju kao pjevači ili tenisači), kao i udruživanja stručnjaka istoga područja (inženjeri tekstilci Zagrebačke županije, psiholozi grada Zagreba i Zagrebačke županije, inženjeri i tehničari grada Samobora). Neki pak naglašavaju vjersku dimenziju, pa se registriraju kao udruge katoličkih gospodarstvenika, katoličko liječničko društvo ili katoličko društvo prosvjetnih djelatnika.

---

⁵ Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske ima [www](http://www.uzuvrh.hr) adresu <http://www.uzuvrh.hr>

⁶ Zakon o zakladama i fondacijama, NN 36/1995; Zakon o humanitarnoj pomoći, NN 83/1992; Zakon o ustanovama, NN 75/1993; Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi, NN 90/1992; Zakon o igrama na sreću, NN 36/1998.

⁷ Sanja Barić, *Pravni sustav suradnje neprofitnih organizacija s Vladom i tijelima lokalne samouprave i uprave u Republici Hrvatskoj*, Zagreb 2000., str. 9.

⁸ Analiza registriranih udruga u RH. Tablični prikaz podataka (www.uzuvrh.hr/info/analizatablica.htm); stranica je posjećena 2. 9. 2003)

⁹ www.uzuvrh.hr/novinatjecajih.htm (stranica je posjećena 24. 9. 2003.)

¹⁰ Imenik udruga u Republici Hrvatskoj (Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske), CD ROM, Zagreb 1999.

Određene su udruge iznimno široko rasprostranjene i može ih se pronaći na cijelom teritoriju Hrvatske. Među njima su kulturno-umjetnička društva (542), dobrovoljna vatrogasna društva (70) i vatrogasne zajednice općina, gradova i županija (184), lovačke (773) i ribolovne udruge (368) te nogometni klubovi (923). Množinom se ističu i planinarska društva, auto i moto klubovi, izviđački klubovi, kinološke udruge, klubovi liječenih alkoholičara, udruge umirovljenika, pčelarske udruge, stočarsko-ratarske mehanizacijske udruge, različite rekreativne udruge, radioklubovi, udruženja dioničara, udruge antifašističkih boraca, udruge izbjeglih Hrvata, društva Naša djeca i Crveni križ na županijskoj, gradskoj i općinskoj razini, gradske limene glazbe, gradske lige protiv raka te brojne ekološke udruge.

4. Arhiv i udruge (ili: kako ne zalutati?)

Puno je udruga koje najvjerojatnije neće ući u zonu interesa arhiva, a pozornost plijene šarenilom interesa koji mogu okupiti građane i potaknuti ih da registriraju udruhu. Udružuju se i oni koji su za promidžbu dojenja, ljubitelji piva, prijatelji alternative, skupljači kinder surprisea, zagrebački samci ili pak muškarci Hrvatske na nacionalnoj razini, klubovi pušača lule i prijatelji telefonskih kartica.

Arhiv svakako treba voditi brigu o onim znanstvenim i strukovnim udrugama koje imaju dugu tradiciju i koje su dale vrijedan prinos hrvatskoj znanosti i kulturi, poglavito u razvijanju i očuvanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta i prepoznatljivosti, koje ostvaruju izmjenu znanja i iskustava unutar struke i među strukama, koje promiču struku i koje podižu znanstveni, kulturni i tehnički potencijal. Slijedi izbor nekoliko najstarijih strukovnih i kulturno-prosvjetnih udruga u Hrvatskoj:

Matica hrvatska	1842.
Hrvatsko šumarsko društvo	1846.
Hrvatski sabor kulture	1858.
Hrvatski liječnički zbor	1874.
Hrvatska vatrogasna zajednica	1876.
Udruženje hrvatskih arhitekata	1878.
Hrvatski inženjerski savez	1878.
Hrvatsko speleološko društvo	1892.
Hrvatsko geografsko društvo	1897.
Društvo hrvatskih književnika	1900.
Hrvatsko kulturno društvo	
Napredak. Glavna podružnica Zagreb	1902.
Družba Braće hrvatskog zmaja	1905.
Savez udruženja hrvatskih obrtnika	1907.
Hrvatsko novinarsko društvo	1910.
Hrvatsko društvo dramskih umjetnika	1919.
Hrvatsko društvo kemijskih inženjera i tehnologa	1922.
Hrvatsko numizmatičko društvo	1928.
Hrvatsko društvo skladatelja	1945.
Hrvatsko muzejsko društvo	1940-ih
Hrvatsko knjižničarsko društvo	1940-ih
Srpsko kulturno društvo «Prosvjeta»	1944.
Hrvatsko geološko društvo	1951.

4.1. Doskočiti broju

S nekim je skupinama udruga jednostavnije procijeniti moguću akvizicijsku politiku te razdiobu nadležnosti arhiva zbog načina na koji su strukturirane. Dobar su primjer tehničke udruge:

❖ **HRVATSKA ZAJEDNICA TEHNIČKE KULTURE**

○ **NACIONALNI SAVEZI TEHNIČKE KULTURE (13)**

Hrvatski astronautički i raketni savez
Hrvatsko društvo automodelara
Hrvatski savez CB radio klubova
Hrvatski filmski savez
Hrvatski fotosavez
Hrvatski radioamaterski savez
Hrvatski savez brodomaketara
Hrvatski savez informatičara
Hrvatski savez pedagoga tehničke kulture
Hrvatsko društvo za robotiku
Hrvatski kajakaški savez
Hrvatski ronilački savez
Hrvatski zrakoplovni savez

• **ZAJEDNICE TEHNIČKE KULTURE**

Zajednice tehničke kulture županija (19)

Gradske zajednice tehničke kulture (31)

▪ **KLUBOVI MLADIH TEHNIČARA**

▪ **UČENIČKE ZADRUGE**

Osim tehničkih udruga, radi ostvarivanja zajedničkih potreba i interesa osnivaju se i savezi tehničke kulture kao strukovni savezi tehničke kulture određene grane ili područja. Savezi tehničke kulture osnivaju se na području Hrvatske kao nacionalni savezi udruge, a najviše nacionalno tijelo tehničke kulture jest Hrvatska zajednica tehničke kulture. Ona je danas krovna udruga 13 saveza i udruge.¹¹

Na sličnom se načelu – sustavom krovnih udruga ili saveza – organiziraju i vatrogasci, antifašistički borci, udruga Crvenog križa ili Društva Naša djeca. Dvjestotinjak umirovljeničkih udruga u općinama i gradovima imaju svoje krovne udruge, Maticu umirovljenika Hrvatske, Sindikat umirovljenika Hrvatske, Hrvatsko mirovinsko investicijsko društvo. Brojni klubovi liječenih alkoholičara udružuju se u Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara.

S arhivističkoga je motrišta osobito dobar način na koji su organizirane športske udruge.

---

¹¹ Usp. Zakon o tehničkoj kulturi, NN 76/1993, čl. 25–32.

4.1.1. Primjer športskih udruga

Športske su udruge u Hrvatskoj najbrojnije. Registrirana su primjerice 923 nogometna kluba, 156 malonogometnih, 177 košarkaških, 212 kuglačkih, 368 ribolovnih, a brojni su i šahovski, odbojkaški, rukometni, teniski i stolnoteniski, jedriličarski i drugi klubovi. U promišljanju vrednovanja tako velikoga broja udruga od pomoći je hijerarhijski strog i transparentan sustav udruživanja športskih udruga koji olakšava snalaženje i pozornost fokusira na one najvažnije.¹²

Primjer hijerarhijske organizacije športskih udruga:

❖ HRVATSKI OLIMPIJSKI ODBOR

○ SAVEZI OLIMPIJSKIH ŠPORTOVA

Ima ih ukupno 33; ovdje se donosi izbor 9 najstarijih saveza:

Hrvatski biciklistički savez	(1894-)
Hrvatski gimnastički savez	(1904-)
Hrvatski mačevalački savez	(1911-)
Hrvatski nogometni savez	(1912-)
Hrvatski atletski savez	(1921-)
Hrvatski klizački savez	(1939-)
Hrvatski odbojkaški savez	(1946-)
Hrvatski konjički savez	(1948-)
Hrvatski košarkaški savez	(1948-)

○ SAVEZI NEOLIMPIJSKIH ŠPORTOVA

Ima ih ukupno 23, ovdje se navode 3 najstarija:

Hrvatski šahovski savez	(1912-)
Hrvatski kuglački savez	(1932-)
Hrvatski zrakoplovni savez	(1947-)

○ PRIDRUŽENI SAVEZI (4)

• SAVEZI NA RAZINI ŽUPANIJE

▪ KLUBOVI I UDRUGE NA RAZINI GRADA ILI OPĆINE

Najviše nevladino nacionalno športsko tijelo jest Hrvatski olimpijski odbor, u koji se udružuju nacionalni športski savezi (ukupno 60) i druge udruge od značenja za promicanje športa. Neke od članica HOO imaju stoljetnu tradiciju, što svakako treba uzeti u obzir prilikom pokušaja da se dio njih uključi u nadzor. Dakako, presudnu će ulogu imati značenje udruge ili kluba za kraj na čijem se teritoriju nalaze.

Dakle, na razini države osnivaju se nacionalni športski savezi, na razini županija i Grada Zagreba športski savezi i zajednice športskih udruga i saveza, na razini gradova i općina mogu se osnivati zajednice športskih klubova, odnosno športskih udruga. Brojne udruge i klubovi te njihovi savezi na razini županija i Grada Zagreba tako su pretežito članovi nacionalnih saveza te se hijerarhijski okvir zatvara, umnogome olakšavajući i moguću

¹² Zakon o športu, NN 111/1997.

raspodjelu ovlasti između HDA i drugih državnih arhiva. HHO i nacionalni savezi ušli bi u djelokrug HDA, a savezi na razini županije te klubovi i udruge na razini grada ili općine u djelokrug područnih državnih arhiva na čijem teritoriju djeluju.

Dakako da se svi nacionalni savezi ne mogu obuhvatiti nadzorom, a njihov izbor ovisit će o značenju udruge i samoga gradiva koje čuvaju te o njihovoj aktivnosti. Značenje je saveza i u tome što su udruge, članice saveza, obvezne izvješćivati savez o svojoj djelatnosti i potrebama. Preuzimanjem gradiva saveza u arhive, preuzelo bi se i gradivo nevrednovanih udruge.

4.1.2. Primjer udruge proizašlih iz Domovinskoga rata

Često zbunjuje množina udruge koje se bave istim područjem. Npr. više od dvadeset udruge samo u Zagrebu (a 100 izvan Zagreba) okuplja žene i bori se za njihova prava. Čini se nemogućim napraviti odabir važnijih ženskih udruge. Na taj se problem – bavljenje sličnom djelatnošću uz vrlo nejasne granice nadležnosti ili čak suprotstavljene pozicije – nailazi i kod velikoga broja drugih udruge.

Udruge iz Domovinskoga rata počinju se organizirati od 1992. godine. Među prvima su osnovane udruge hrvatskih ratnih vojnih invalida, roditelja poginulih hrvatskih branitelja, udovica hrvatskih branitelja i udruge obitelji zatočenih, nestalih i odvedenih hrvatskih branitelja «Vukovarske majke». Poslije se osnivaju udruge hrvatskih veterana, dragovoljaca i hrvatskih civilnih invalida. Proširujući mrežu na čitavo područje Hrvatske, dvije ili više udruge organizirale su se u zajednice udruge, no istodobno dolazi i do razjedinjavanja među pojedinim udugama, izdvajanja članstva koje osniva nove udruge (upitno je koliko se u načinu rada i postavljenim ciljevima razlikuju). Trenutačno ih na nacionalnoj razini djeluje tridesetak koje imaju organiziranu mrežu ustrojstvenih oblika, ali i udruge na lokalnoj razini, u županijama i gradovima koje nisu članice republičkih udruge, s ciljevima i zadacima za koje se može pretpostaviti da su slični ili isti. U shemi udruge iz Domovinskoga rata ukupno je 255 udruge: 28 krovnih, 171 županijska, 45 gradskih te 11 udruge u poduzećima.¹³

I. UDRUGE BRANITELJA / DRAGOVOLJACA

(ukupno 8 krovnih, 68 županijskih)

Hrvatska udruge razvojačenih branitelja Domovinskog rata, Šibenik; krovna udruge
Hrvatski savez udruge dragovoljaca Domovinskog rata, Koprivnica; krovna udruge
Nezavisni dragovoljci hrvatski, Zagreb; krovna udruge + 5 županijskih udruge
Zajednica udruge dragovoljaca hrvatskih obrambenih snaga, Zagreb; krovna udruge + 10 županijskih udruge
Prvi hrvatski redarstvenik, Vinkovci; krovna udruge +19 županijskih udruge
Savez udruge hrvatskih obrambenih snaga, Zagreb; krovna udruge
Udruge Branitelji Hrvatske, Zagreb; krovna udruge + 18 županijskih podružnica
Udruge hrvatskih branitelja dragovoljaca Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruge + 16 županijskih podružnica

II. UDRUGE KOJE OKUPLJAJU RATNE VETERANE

(ukupno 3 krovne, 21 županijska, 5 gradskih)

¹³ Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata na svojoj web stranici (link: Udruge iz Domovinskog rata; www.mhbdr.hr/hrv/udruge_1.asp) omogućuje pretraživanje udruge po nazivima saveza, po županijama te po gradovima. Popis udruge proizašlih iz Domovinskog rata sačinjen je na temelju podataka s ove www stranice (posjećena 19. 9. 2003)

Udruga hrvatskih ratni veterani, Zagreb; krovna udruga
Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga + 21 županijska udruga
Zajednica udruga Hrvatski vitezovi – ratni veterani 90/91, Split; krovna udruga + 5 gradskih udruga

III. UDRUGE OBITELJI ZATOČENIH, NESTALIH, POGINULIH BRANITELJA
(ukupno 2 krovne, 16 županijskih, 35 gradskih)

Savez udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Zagreb; krovna udruga + 3 županijske podružnice
Hrvatska zajednica udruga roditelja poginulih branitelja Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga + 13 županijskih udruga + 35 gradskih udruga

IV. UDRUGE DOMOVINSKOGA RATA RAZNE
(ukupno 15 krovnih, 66 županijskih, 5 gradskih)

Centar zdravog življenja dragovoljaca Domovinskog rata i njihovih obitelji, Zagreb; krovna udruga
HONOS – udruga za zaštitu vrijednosti Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga
Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, Zagreb; krovna udruga + 6 županijskih udruga
Slavonsko-baranjsko-posavska udruga invalida i dragovoljaca - Uskoci, Osijek; krovna udruga
Udruga Bošnjaka branitelja iz Domovinskog rata Hrvatske, Zagreb; krovna udruga + 7 županijskih udruga
Udruga dragovoljaca hrvatske ratne mornarice iz Domovinskog rata, Split; krovna udruga + 5 temeljnih gradskih udruga
Udruga dragovoljaca narodne zaštite Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga + 18 županijskih podružnica
Udruga hrvatskih branitelja liječenih od PTSP-a, Zagreb; krovna udruga + 16 županijskih udruga
Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 90/91, Zagreb; krovna udruga + 19 županijskih udruga
Udruga hrvatskih umjetnika dragovoljaca Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga
Udruga likovnih stvaralaca i invalida Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga
Hrvatska udruga medicinskih sestara i tehničara dragovoljaca Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga
Udruga za nezaposlene gardiste – ZNG, Zagreb; krovna udruga
Udruga za razotkrivanje ratnih i poratnih žrtava Domovinskog rata, Zagreb; krovna udruga

V. UDRUGE BRANITELJA U PODUZEĆIMA
(ukupno 11)

Udruga branitelja djelatnika INA, Zagreb
Udruga branitelja HT, Zagreb
Udruga branitelja invalida domovinskog rata HŽ-a, Zagreb

Udruga braniteljica INA Petrokemija, Kutina
Udruga braniteljica Kraša, Zagreb
Udruga braniteljica, invalida i udovica Domovinskog rata djelatnika Podravke, Koprivnica
Udruga hrvatskih braniteljica HEP-a, Zagreb
Udruga hrvatskih braniteljica KZ Lipovica, Popovača
Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata Željezare Sisak, Sisak
Udruga sudionika Domovinskog rata RF MIORH-a, Zagreb
Udruga veterana Domovinskog rata Gredelj, Zagreb

Primjer pokazuje koliko može biti teško snaći se u mnoštvu istorodnih udruga, izdvojiti one značajnije, procijeniti koja od njih zaslužuje pozornost i koju treba uključiti u nadzor arhivske službe. Dodatno je otegotna činjenica prevelikoga broja udruga koje pokrivaju vrlo slična područja djelatnosti. Svakako, i ovdje bi se mogao primijeniti kriterij (doduše, s iznimkama): krovne udruge (da li sve?) u djelokrug HDA, županijski i gradski ogranci u djelokrug područnih državnih arhiva.

5. Zaključno razmatranje

Akvizijska politika arhiva trebala bi obvezno u obzir uzeti i gradivo značajnih nevladinih, neprofitnih organizacija.

Danas se u svim hrvatskim državnim arhivima čuva ukupno 577 fondova društava i udruga.¹⁴ Najveći broj (ujedno i najznačajnijih) čuva DA u Osijeku (214; 37%), zatim DA u Zagrebu (84; 16%) te HDA (67; 12%). Preostalih 212 fondova čuva se u drugih 11 arhiva (u malom su opsegu, pa se posebno ne navode) i njihove su značajke fragmentarnost (u prosjeku 1 sačuvana kutija gradiva) i vremenski raspon u prosjeku do 1960-ih godina. Pretežito je riječ o pjevačkim i športskim društvima, Društvu Naša djeca, o podružnicama Crvenoga križa te dobrovoljnim vatrogasnim društvima. Najnovije gradivo suvremenih udruga samo je iznimno preuzeto u arhive (HDA, DA u Sisku, Rijeci i Osijeku).

Podatci ostavljaju dojam suzdržanosti arhivske službe u nas prema udrugama. Ona je vjerojatno rezultat nedovoljna broja ljudi uključenih u poslove nadzora nad stvarateljima gradiva izvan arhiva (i zaokupljenih nadzorom nad stvarateljima državne i lokalne uprave i pravosuđa, u najnovije vrijeme i likvidiranih gospodarskih stvaratelja), nerazrađenih kriterija vrednovanja¹⁵ i selekcije velikoga broja neprofitnih nevladinih organizacija te nedostatka spoznaje o njihovu značenju u suvremenom građanskom društvu. Svakako, na udruge se gleda kao na nešto manje ozbiljno, fluidno i nestabilno te samim time manje vrijedno pažnje i vremena. Dijelom je zacijelo riječ i o otporu i bojažljivosti pred novim velikim prostorom koji se otvorio pred arhivskim djelatnicima u poslovima nadzora i akvizicijske politike.

5.1. Kako odabrati pravu udrugu?

Nedvojbeno u šumi udruga nije jednostavno odabrati one koje bi se mogle uzeti u obzir kao predmet pažnje arhivske službe i sustavnoga nadzora. Isto je tako, međutim, istina da je pogrešna predodžba kako treba voditi brigu isključivo o udrugama kojih se fondovi

---

¹⁴ Podatci iz Registra arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Taj je Registar središnja evidencija arhivskoga gradiva u vlasništvu i skrbi Republike Hrvatske, a vodi ga Hrvatski državni arhiv.

¹⁵ O kriterijima vrednovanja i sustavu kategorija stvaratelja usp. Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, NN 90/2002, čl. 3-5.

dijelom već čuvaju u arhivima i da to treba biti presudan kriterij. Pregled fondova pokazuje kako bi na taj način nadzorom i akvizicijskom politikom ostale neobuhvaćene i najvažnije nacionalne udruge!

Pri vrednovanju udruga u obzir bi se mogli uzeti njihovo značenje i uloga, tradicija i vrijednost za kraj u kojem djeluju, područje djelovanja i teritorijalna zastupljenost, opseg i oblik djelatnosti, veličina i primjerena zastupljenost različitih vrsta društava. Pomoćni bi kriterij mogao biti aktivnost kroz nekoliko posljednjih godina, što se lijepo može pratiti i na www stranicama Ureda za udruge Vlade RH, gdje su popisi svih udruga po godinama i projektima koje prijavljuju natječući se za financijsku potporu iz sredstava državnoga proračuna.¹⁶ Velik broj njih ima i www stranice. Valjalo bi izbjegnuti zamku posvećivanja pozornosti isključivo udrugama koje imaju utjecaja na političku svakodnevicu, ili su zbog toga eksponirane. Udrugama treba pristupiti sveobuhvatno te obuhvatiti i one koje se bave zaštitom kulturne baštine, obrazovanjem, prirodom i okolišem, ili socijalnom pravdom. I kad se jedanput napravi kategorizaciju udruga, ona uvijek mora biti podložna preispitivanju, izmjenama i dopuni, jer se društva svakodnevno mijenjaju, osnivaju ili ukidaju.

Pri vrednovanju treba voditi računa o razgraničenju nadležnosti između državnih arhiva nad ukupnim brojem udruga koje bi trebale ući u fokus interesa. U nadležnosti HDA svakako bi tako trebale biti udruge koje djeluju na čitavom teritoriju Republike Hrvatske, ili njegovu većem dijelu, kroz organiziranu mrežu članstva, a kojima je djelatnost od nacionalnoga značenja.

5.2. A kako joj pristupiti?

Kako je riječ o stvarateljima privatnoga arhivskoga gradiva, njegovo se preuzimanje može realizirati darom, otkupom ili pohranom.¹⁷ Sukladno odredbama Zakona o udrugama, imovina udruge može imati različitu sudbinu u slučaju prestanka njezina postojanja. Predviđaju se tri slučaja.¹⁸ Ako je riječ o odluci nadležnoga tijela uprave o prestanku postojanja udruge, likvidator daje prijedlog o raspodjeli preostale imovine, pa tako i arhivskoga gradiva. Ako sud donosi pravomoćnu odluku o zabrani djelovanja udruge, sud odlučuje i o raspodjeli preostale imovine i može odrediti da se imovina preda određenoj ustanovi, zakladi ili udruzi koja ima iste ili slične djelatnosti i ciljeve. U slučaju prestanka postojanja udruge, imovina se predaje pravnoj ili fizičkoj osobi određenoj statutom udruge, a ako statutom nije određen postupak s imovinom, preostalu imovinu stječe jedinica lokalne samouprave na čijem je području sjedište udruge.

Koliko je kod samih udruga razvijena svijest o tome da su i spisi te drugo arhivsko gradivo imovina udruge, kao i svijest o tome da i papire možda vrijedi sačuvati, ilustrira činjenica da je samo u statutima Hrvatskoga muzejskoga¹⁹ i Hrvatskoga arhivističkoga društva²⁰ uočen stavak da se u slučaju prestanka rada društva imovina ustupa Hrvatskom državnom arhivu (u statutu Muzejskog društva alternativno se spominje Hrvatski povijesni muzej), u statutu Zagrebačkog arhivističkog društva navodi se Državni arhiv u Zagrebu,²¹ a u Pravilima Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić» Nadbiskupski arhiv.²²

¹⁶ Vidi www.uzuvrh.hr/rezultati.htm (stranica posjećena 20. 9. 2003)

¹⁷ Više o problemima s kojima se arhivisti susreću kada je riječ o privatnom arhivskom gradivu vidi: Živana Heđbeli, *Privatno arhivsko gradivo*, Arhivski vjesnik, 44(2001), 93–101.

¹⁸ Zakon o udrugama, čl. 29–34.

¹⁹ Statut Hrvatskog muzejskog društva, članak 43. (www.hrmud.hr; stranica posjećena 20.9.2003.)

²⁰ Statut Hrvatskog arhivističkog društva, članak 36. (www.had-info.hr/statut_had.htm; stranica posjećena 20. 9. 2003)

²¹ Statut Zagrebačkog arhivističkog društva, članak 32. (www.ifrance.com/arhiv/arhiv/index/statut.htm; stranica posjećena 20. 9. 2003)

²² *Pravila Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić»*, članak 11, Tkalčić. Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 6(2002), str. 599.

Većina nacionalnih športskih saveza u svojim statutima ima odredbu po kojoj imovina saveza, u slučaju prestanka njegova rada, prelazi u vlasništvo HOO-a, a ako on ne bude postojao, imovinu će preuzeti Republika Hrvatska.

Kako je riječ o privatnom gradivu, pri nadzoru nad udrugama, uspostavi kontakata s odgovornim ljudima i eventualnomu njihovu pridobivanju za dobru i kvalitetnu suradnju, treba raditi na ravnopravnomu partnerskom odnosu arhiv-udruge, ne nastupati paternalistički i naredbodavno, već prijateljski. Valja ih uvjeriti kako je i u njihovu interesu da se gradivo sačuva te eventualno pohrani u ustanovi kojoj je pohrana gradiva bit postojanja.

Velik je problem u praksi što su udruge tradicionalno okrenute svojim savezima ili drugim ustanovama koje čuvaju kulturnu baštinu i spremnije su predati gradivo takvim matičnim ustanovama negoli arhivu. Primjerice, Hrvatski savez slijepih dobro je povezan i odlično surađuje s Tiflološkim muzejom, a športske udruge i športski savezi tradicionalno su naslonjeni na Hrvatski športski muzej, koji čuva veliku količinu njihova gradiva.

Udruge nisu veliki stabilni sustavi, koji se teško i sporo mijenjaju. Gotovo svakodnevno niču nove, postojeće se dijele ili ukidaju. Arhivska služba treba biti u toku i pratiti njihove mijene. Udruge zahtijevaju poseban pristup, dogovor i suradnju, ako se njihovo gradivo želi sačuvati i vidjeti u arhivu. Iznimno je važno promijeniti odnos arhiva prema njima; ako se gradivo ne sačuva, istraživači će ostati uskraćeni za bitan segment suvremene svagdašnjice. Odgovornima u udrugama, pak, uvijek je iznova potrebno ponavljati koju vrijednost ima njihovo gradivo te ih upoznavati s ulogom arhiva i potrebom suradnje.

Na kraju, arhivi bi trebali udruge u Republici Hrvatskoj zajednički i jedinstveno valorizirati. U tom bi smislu, prema ovom mišljenju, bilo dobro osnovati posebnu radnu skupinu arhivista svih državnih arhiva ili zasebnu sekciju pri Hrvatskom arhivističkom društvu, u kojoj bi arhivisti koji se bave nevladinim neprofitnim organizacijama u Hrvatskoj načinili njihov temeljit izbor, vrednovanje, odnosno kategorizaciju.

Summary

ARCHIVES AND NON-GOVERNMENTAL NON-PROFITABLE ORGANISATIONS: SUPERVISION OF THE ASSOCIATIONS AND THE ACQUISITION POLICY

The civil society, known as the so-called third sector, represents the whole spectre of subjects among, which are also the associations (today in Croatia there are more than 17000 associations). Here it is the case of some new field of records creators, and the archives have not been preoccupied with it so far. Nevertheless certain number of associations shall not be of interest for the archives, however some care should be taken for the scientific associations and specialised one with long tradition and their special contribution to the Croatian culture and science, particularly in developing and preserving the Croatian national identity and level of recognition, those generating the exchange of knowledge within the branch and among the departments, advertising the line of work and raising the scientific, cultural and technical potential.

For some of the selected associations it is much easier to establish the possible acquisition policy as well the type of archives which should be involved in the issue due to the way the associations have been structured. Very good examples are technical, sports associations and the associations from the Croatian War of Independence thanks to their hierarchy and by creating the system of umbrella associations and alliances. The following criterion can be applied in these cases: the umbrella associations under the authority of the Croatian State Archives, county and municipality branches under the authority of regional

state archives. The associations should be appraised in order to establish their importance and role, tradition and value for the region where they are active, their field of activity and territorial presence, the range and the organisation of their activity, their size and adequate presence of different kinds of societies. Once the categorisation of associations is established and defined, it has to be submitted to re-examination, changes and amendments, since there are daily changes within societies, some get closed down and some new have been founded. Past restraint exercised by the archives toward the associations has probably been due to the insufficient number of people included in supervision of work of those creating the archival material outside the archives, inadequately defined evaluation criteria and deficient selection of the vast number of non-governmental organisations and lack of any knowledge about their importance in the modern civil society.

Since the issue here is the private archives, when supervision is concerned, establishing contacts with responsible persons and their wining over to a satisfactory and worthy co-operation, some actions have to be undertaken however on equal footing, like partnership relations among archives and associations, the paternalistic approach, any kind of giving orders should be avoided, and friendly approach should be the priority. The associations should be persuaded that it is in their best interest, in order to preserve the archives, to be filed away/shelved in the institutions founded for that purpose.

Key words: *associations, private archives, appraisal of associations, categorisation of associations, acquisition policy of archives*